

บทที่ 5

สุราในประเทศไทย

แม้ว่าองค์ความรู้และปฏิบัติการทางการแพทย์พยายามจะอธิบายสาเหตุความผิดปกติทางร่างกายหลังจากการดื่มสุรา และมองว่าการดื่มสุรามากจนเกินขนาดคือโรคหรือปัญหาที่จำเป็นจะต้องถูกควบคุมเพื่อรักษาความสงบสุขของสังคมโดยรวมตามที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ผ่านมา ดังนั้นก่อนที่จะทำความเข้าใจชุดความหมายของสุราที่เกิดขึ้นในชีวิตของผู้ป่วยพิษสุราเรื้อรังในคลินิกกรุงเทพฯ ผู้เขียนจะกล่าวถึงการให้ความหมายของสุราในท้องถิ่นต่างๆ ของประเทศไทยเสียก่อน

ผู้เขียนเห็นว่า ในพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมมีการใช้และให้ความหมายกับสุราอย่างหลากหลาย สุราไม่ได้เป็นสิ่งเลวร้ายหรือเป็นโรคอย่างที่เข้าใจดังเช่นว่าทศวรรษจริยธรรมของโลกสมัยใหม่ หากแต่สุราในโลกท้องถิ่น กลับมีการให้ความหมายเฉพาะถิ่นซึ่งเกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัต กล่าวคือ แต่เดิมสุราถูกจัดที่ทางให้การดื่มเกิดขึ้นได้แต่เฉพาะในโอกาสพิเศษเท่านั้น ซึ่งเป็นกลไกการควบคุมตามกระบวนการเชิงศีลธรรมของท้องถิ่นนั่นเอง อย่างการดื่มสุราในพิธีกรรมและงานเฉลิมฉลองที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ ซึ่งสังคมท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดหรืออนุญาตให้มีการดื่มสุราจนมาภายใต้ หรืออนุญาตให้ดื่มได้เฉพาะในช่วงเวลาที่เจ็บป่วยในฐานะที่สุราเป็นยา แต่ต่อมาสุราเริ่มมีความแพร่หลายกลายเป็นสินค้าในชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น เช่น ผ่านการสมาคม การพบปะสังสรรค์กันในหมู่เพื่อนฝูง และในบางครั้งสุราอาจใช้เป็นส่วนที่ช่วยผ่อนคลายจากความกดดันจากกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจได้อีกด้วย ซึ่งเป็นเนื้อหาที่จะเกิดขึ้นในบทนี้

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า แบบแผนการดื่มสุราที่เกิดขึ้นทั้งในชีวิตประจำวันและในวาระพิเศษ อย่างงานเฉลิมฉลองหรือพิธีกรรมสำคัญ ทำให้กลไกการควบคุมในแบบเดิมอาจไม่เพียงพออีกต่อไป ท้องถิ่นไม่มีเครื่องมือที่ใช้ในการควบคุมการดื่มที่สร้างขึ้นเองได้ สุราไม่ได้ผลิตกันเองในท้องถิ่น แต่กลับมีสถานะเป็นสินค้าในโลกทุนนิยมเสรี อีกทั้งได้สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นจำนวนมาก กลไกสมัยใหม่ของการแพทย์และกฎหมายจึงจำเป็นต้องเข้ามาใช้ในการควบคุมทางสังคม (ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 3 และ 4) อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั่นเอง

พิธีกรรมกับการดื่มสุรา

ในแต่ละท้องถิ่นมีวาระพิเศษที่เอื้อให้เกิดการดื่มสุรายุ่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพิธีกรรมมีการอนุญาตให้ดื่มสุราหรือใช้สุราในการประกอบพิธีกรรมด้วย ในหลายวัฒนธรรมของประเทศไทยมีการใช้สุราเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยความเชื่อที่ว่าเทวดาหรือผีชอบสุรา การถวายสุราก็เพื่อทำให้เทวดาหรือผีมีอำนาจดลบันดาลความสุขให้กับชีวิตและชุมชน (พระไพศาล 2537:7) การเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงสัมพันธ์กับชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งผู้เขียนมองว่าพิธีกรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของการควบคุมให้ผู้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ท่ามกลางสิ่งที่สังคมนิยามว่าเป็นอันตรายไว้แตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น โดยในส่วนนี้ ผู้เขียนได้จำแนกพิธีกรรมออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ พิธีกรรมที่เกิดขึ้นตามวาระโอกาสต่างๆ ของชีวิต และพิธีกรรมที่เกิดขึ้นแต่ละช่วงในรอบปี ดังนี้

1) สุราในพิธีกรรมเพื่อชีวิต

ในพิธีกรรมแต่งงานทั่วทุกภาคของประเทศไทยต่างใช้สุราสำหรับเซ่นไหว้ผีปู่ย่าตายายหรือผีเห้าย่าผีเรือนของเจ้าสาว เช่น ชาวภูไท ใช้สุราเป็นส่วนหนึ่งในขันหมาก หรือในกรณีที่มีการละเมิดข้อห้ามของสังคม เช่น จับต้องหญิงสาวที่ไม่ใช่คู่ครอง หรือเข้าไปในเขตหวงห้ามที่มีผีสถิตเป็นการ “ผิดผี” หรือทำให้ผีเรือนโกรธ ต้องมาขอขมาทำพิธีเสียผีด้วยการนำสุรามาสังเวพร้อมกับขนม ข้าวต้มและไก่ (พระไพศาล 2537:8-9)

ในยามเจ็บไข้ได้ป่วยสุราที่เทวดาชอบก็เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมต่างๆ ด้วย เช่น ในภาคอีสานมีพิธีส้องหรือเลี้ยงเพื่อทำนายวิธีการรักษาผู้ป่วย โดยมีสุราเป็นหนึ่งในเครื่องส้องหรือเลี้ยงตาย บางครั้งสุราเป็นเครื่องเซ่นผีรักษาโรค เรียกว่า “แต่งแก้” และ บางแห่งใช้เรียกขวัญผู้ป่วยด้วย (พระไพศาล 2537:9)

ในพิธีฟ้อนผีมดผีเม้งของชาวล้านนาช่วงเดือนมีนาคมถึงมิถุนายน เป็นเวลาที่ว่างเว้นจากการทำนา เป็นพิธีกรรมทรงเจ้าเข้าผี เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีบรรพบุรุษ การฟ้อนจะแบ่งผีออกเป็น 2 ชนิด ได้แก่ ผีมด เป็นผีคนธรรมดา เช่น ชาวลัวะ (ละว้า) ส่วนผีเม้ง เดิมหมายถึงมอญเม้งเป็นผีแม่ทัพนายกองพิธีเริ่มจากการอัญเชิญผีบรรพบุรุษ เมื่อผีเข้าก็เริ่มฟ้อน หากผีตนใดดูจะดื่มเหล้าก่อน ผู้ฟ้อนจะดื่มตลอดช่วงเช้า ในตอนท้ายบรรดาผู้ฟ้อนจะร่วมกันรับประทานอาหารและอัญเชิญผีออกก่อน หลังรับประทานอาหารก็เริ่มฟ้อนต่อในตอนบ่าย (เทพินทร พัทธานุกรณ์ 2541:32-34) สุราในที่นี้มีบทบาทที่ทำให้เกิดภาวะเหนื่อสามัญ ที่ทำให้ผู้ประกอบพิธีสามารถ

ติดต่อกับเทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ และทำให้เกิดฤทธิ์เกิดผานด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2534:5; พระไพศาล วิสาโล 2537:7) ชาวล้านนาเชื่อกันว่า หากไม่จัดจะผิดทางใจอย่างมาก เพราะพิธีกรรมนี้สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน และอาจเกิดผลร้ายได้ เช่น คนในครอบครัวจะวนเวียนใจทำงานฝืดเคือง และเจ็บไข้ได้ป่วย (เทพินทร์ พัทธานุกรษ์ 2541:33)

นอกจากนี้ยังมีพิธีเกี่ยวข้องกับการทำงาน เช่น พิธีบายศรีขวัญข้าวจะทำเมื่อเจ้าของช้าง ม้า วัว ควาย ปลอยให้สัตว์ของตนเองเข้ามาเหยียบย่ำลานข้าวหรือกินเมล็ดข้าวในบางช่วงของปี เจ้าของสัตว์ต้องเสียสุราและไก่เป็นเครื่องบายศรี (พระไพศาล 2537:9) เมื่อฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลชาวนาจะทำพิธีแห่นางแมว เพื่อขอฝนจากเทวดา เริ่มจากการแห่แมวไปทั่วหมู่บ้านร้องรำทำเพลงให้เทวดาได้ยินและสาदन้านางแมว เมื่อขบวนหยุดที่บ้านใด เจ้าของบ้านต้องนำสุราและอาหารมาใส่กระบุงที่หาบมาหรือให้เงินทำบุญแทน สาदन้านางแมว อาหารที่ได้จะนำมารับประทานร่วมกัน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนและทดแทนความอดอยากจากฤดูกาลแห้งแล้ง (เทพินทร์ พัทธานุกรษ์ 2541:31)

ทำนองเดียวกัน ประเพณีทำบุญบั้งไฟ ช่วงเดือน 6 ถึงเดือน 8 ก็พบสุราเป็นส่วนประกอบเช่นกัน ชาวอีสานเชื่อว่าหากไม่ทำพิธีกรรมนี้อาจเกิดโรคภัยไข้เจ็บหรือความทุกข์แก่ชุมชน งานเริ่มจะมีการแห่บั้งไฟเชิงไปตามถนน คนที่เชิงจะขอเหล้าหรือเงินตามบ้านเรื่อยไป การเชิงขอเหล้านี้จัดกัน 3 วัน ผู้ที่อยู่ในขบวนเชิงจะเมามาย หลังจุดบั้งไฟมีการเชิงขอเหล้าไปอีก 3 วัน เรียกว่า “นำตามรอยไฟ” ประเพณีนี้เอื้อให้คนอีสานได้ปลดปล่อยตนเองจากความเหนื่อยล้าจากการทำงานในชีวิตประจำวัน การดื่มสุราจำนวนมากและยาวนานของคนอีสานเป็นไปตามคำกล่าวที่ว่า “คนอีสานชอบสนุก สนุกกิน สนุกรำ สนุกย่อน สนุกเต้นและฟ้อน นอนช้าน้ำกระดอง” (อภิศักดิ์ โสมอินทร์ 2534; เทพินทร์ พัทธานุกรษ์ 2541:37)

ศิลปินเพลงอีสานจังหวัดสุพรรณบุรีจะนำเครื่องควานหวนประกอบด้วย บายศรี ไข่ต้ม กล้วย ไก่ หมู มะพร้าวอ่อน และสุรามาใช้ในพิธีไหว้ครู หรือ “ครอบครู” ผู้ถูกครอบเชื่อว่าจะทำให้ตนประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานเหมือนศิษย์มีครู ผู้คอยคุ้มครอง หากไม่ครอบก็อาจมีอันเป็นไปหรือเสียชีวิต (เทพินทร์ พัทธานุกรษ์ 2541:30)

ชาวเลทางใต้ของประเทศไทยจะหยุดหาสัตว์ทะเลในช่วงวันเพ็ญเดือน 6 และ 11 และมารวมตัวกันที่หาดสังกะอู๊ เกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ เมื่อมาถึงต่างก็สร้างที่พักพิงของตนเองบนเกาะ และเตรียมอาหารมาฉลองเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน ในเย็นวันแรกโต๊ะหม่อผู้นำพิธีเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านจัดเครื่องเช่นไหว้ หนึ่งในนั้นมีเหล้าขาวประกอบด้วย จากนั้นโต๊ะหม่อจะทำนายโชคชะตาของชาวเล วันที่สองชาวเลจะออกไปหาไม้ระกำมาต่อเรือ เพื่อ

นำไปลอยในเช้าวันรุ่งขึ้น เชื่อว่าเรือที่ต่อจะลอยเคราะห์ไป ถ้าเรือที่ปล่อยลอยกลับมาอีกจะมีเคราะห์ร้ายตลอดปี เมื่อเสร็จพิธีมีการเดินรำสนุกสนาน โตะหมอละเลกน้ำมนต์เป่าคาถา เพื่อให้ชาวเลเอาน้ำที่ตนนำมาปลูกเสกไปอาบกิน หรือพรมบริเวณหน้าบ้านเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดี ตลอดพิธีหญิงชายจะดื่มสุราต่างน้ำ สลับกับขับร้องและเดินรำสนุกสนานทั้งวันคืน (เทพินทร์ พัทธานุรักษ์ 2541:40-41)

2) สุราในพิธีกรรมและประเพณีสำคัญของปี

ช่วงเวลาส่งท้ายปีเก่าขึ้นปีใหม่ สุรามักเป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลอง ในประเพณีสงกรานต์ชาวบ้านจะเตรียมปัดกวาดบ้าน เพื่อขจัดสิ่งไม่ดีในปีเก่าและเตรียมต้อนรับปีใหม่ด้วยความบริสุทธิ์ เป็นมงคล เช่น แต่งตัวสวยงาม นำอาหารคาวหวานไปทำบุญฟังเทศน์ที่วัด รับประทานอาหารร่วมกันบนศาลาวัด และเตรียมตัวสงฆ์พระในตอณบาย จึงค่อยเล่นสาดน้ำกัน ช่วงสงกรานต์ระหว่าง 7-15 วันจะมีการทำบุญ เล่นสาดน้ำกัน และรับประทานอาหารและดื่มสุรา ร่วมกัน เพื่อความสนุกสนานด้วย

การใช้สุราเพื่อความรื่นเริงดังกล่าวก่อเกิดขึ้นจากตำนานวันสงกรานต์ที่ว่า ท้าวทิลพรหม หรือ ท้าวมหาสงกรานต์ได้แพ้พญานาคธรรมบาลกุมารจนต้องถูกตัดเศียร เมื่อถึงวันสงกรานต์นางสงกรานต์หรือธิดาทั้ง 7 ของ ท้าวทิลพรหม ต้องมาอัญเชิญเศียรของบิดาเวียนรอบเขาพระสุเมรุ จากนั้นจึงมีการเลี้ยงฉลองกันด้วยน้ำเถาขมุนาซึ่งมีการตีความว่าเป็นเหล้า (เทพินทร์ พัทธานุรักษ์ 2541:28)

เทศกาลปีใหม่ของชาวลีซอหรือ ประเพณีกินวอ ชาวลีซอจะเตรียมทำอาหารคาวหวานเช่นผีและเลี้ยงฉลองกัน เช่น มีการฆ่าหมูที่เลี้ยงไว้ ที่สำคัญคือเหล้าข้าวโพด ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจ ในขณะที่ชาวเจ้าหรือชาวเหนียวจะปลูกเพื่อบริโภคเท่านั้น ผลผลิตส่วนเกินของข้าวโพดที่นำมาทำเหล้าได้แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของการเพาะปลูก ในขณะที่ดื่มเหล้าหม้อแรกห้ามให้ใครเข้าไปดู เนื่องจากการดื่มเหล้าเป็นการเสี่ยงทายอนาคตการทำมาหากินของบ้านในปีหน้า หากเหล้าออกรสดี หมายถึงการทำมาหากินจะอุดมสมบูรณ์ หากมีรสจืด แสดงว่าผีไม่พอใจและจะดลบันดาลให้ไร่นาแห้งแล้งได้ผลผลิตต่ำ การไหว้ผีเต่าก่อนการดื่มเหล้าและไม่นอญญาติให้คนข้างนอกเข้าไปจนกว่าเหล้าหม้อสุดท้ายจะเสร็จก็เพื่อป้องกันไม่ให้ผีเต่าไม่พอใจ

ในช่วงเทศกาลแต่ละบ้านจะต้อนรับแขกที่แวะมาเยี่ยมเยียนด้วยเหล้าข้าวโพดและอาหารคาวหวานที่เตรียมไว้ นอกจากนี้จะเตรียมทำความสะอาดบ้าน ตกแต่งหิ้งบูชาบรรพบุรุษ ทำ

ต้นไม้ปีใหม่ ตอนเย็นจะทำพิธีเรียกขวัญคนในครอบครัวและพิธีป้องกันความเจ็บไข้ในคืนก่อนวันปีใหม่ จากนั้นมีการเดินรำกันรอบต้นไม้ปีใหม่ เมื่อเดินผ่านบ้านใดบ้านนั้นจะต้องรินเหล้าข้าวโพดแจกตลอดทั้งคืน จนรุ่งเช้าวันขึ้นปีใหม่จะทำพิธีไหว้ปู่เจ้าที่ศาลหลวงประจำหมู่บ้าน เช่นด้วยเหล้าข้าวโพด 1 ขวด หมูดิบ หรือหมูเค็มและขนมปาทาเตี้ยะทอด เมื่อเสร็จจะแบ่งเครื่องเซ่นไปกินกัน ผู้อาวุโสจะผูกสายสิญจน์ให้ลูกหลานเพื่อเป็นสิริมงคล จากนั้นมีการเดินรำกัน เหล้าข้าวโพดเป็นสัญลักษณ์ของสายใยความผูกพันของคนในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นระหว่างคนกับคนและคนกับผีผู้ปกป้องรักษาและดูแลผลผลิตที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวอีสาน (เทพินทร์ พัทธนาภิรักษ์ 2541:35-36)

อย่างไรก็ตามผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าสุราในพิธีกรรมไม่ได้เป็นสิ่งอันตราย แต่ยังมีหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ของการป้องกันอันตรายในการเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเพื่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ใช้เพื่อสร้างความสนุกสนานรื่นเริงเพื่อสานความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ใช้สำหรับการเสี่ยงทายและทำนายอนาคต นอกจากท้องถิ่นจะไม่ได้ให้ความหมายกับสุราในทำนองที่เป็นอันตราย และการดื่มสุราในพิธีกรรมจึงเป็นพื้นที่สำคัญที่ทำให้การดื่มสุราได้รับการควบคุมจากคนในชุมชนนั่นเอง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่ว่า ในยามเจ็บป่วยสุราสามารถรักษาโรคได้อีกด้วย

สุราเป็นยารักษาโรค

ในประเทศไทย มีการให้ความหมายของสุราที่อาจตรงกันข้ามกับการเป็นสิ่งอันตราย ต่อสุขภาพแบบในทางการแพทย์ชีวภาพ นั่นก็คือสุรามีสรรพคุณทางยา ซึ่งจะเห็นได้จากการแพทย์แผนโบราณก็นำสุรามาใช้ในการปรุงยาและมีวิธีการดื่มเพื่อแก้ไขอาการผิดปกติบางอย่างของร่างกาย โดย พระไพศาล วิสาโล (2537) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า มีการใช้สุราเป็นยาใน 3 ลักษณะ ได้แก่

1. **เข้าเหล้า** เป็นการนำตัวยามาผสม หมักแช่ หรือดองกับสุรา เพื่อสกัดหรือตัวยาออกมาได้ และทำให้ตัวยาออกฤทธิ์ดีขึ้น สามารถเก็บไว้ได้นานกว่ายาต้ม (วิบูลย์ เข็มเฉลิม 2534:3; พระไพศาล 2537:13) ยาของเหล้านี้มีสรรพคุณบำรุงร่างกาย บำรุงโลหิต บรรเทาอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย และเหมาะกับสตรีหลังคลอดที่ไม่สามารถอยู่ไฟได้ ช่วยขับน้ำคาวปลา และทำให้ประจำเดือนมาปกติ (สมบุญ ธิ่มประเสริฐ ม.ป.ป.: 2; พระไพศาล 2537:13) อีกทั้งมีการใช้สำหรับทาภายนอกด้วย เช่น เวลาอยู่ไฟจะใช้หมักกับปูนแดงมาผสมกับเหล้าทาบริเวณสะดือ ท้องและหลัง หรือนำสุรามาผสมกับน้ำและการบูรทาทั่วตัวก่อนเข้ากระโจมอยู่ไฟ (เสถียรโกเศศ 2531:51-59; พระไพศาล 2537:14)

ความรู้เรื่องของการดื่มยาตองเหล้าแล้วบำรุงร่างกายโดยเฉพาะสตรีเพศนั้น มีปรากฏอยู่ในนวนิยายสะท้อนสังคมเรื่องทองเนื้อเก้า ประพันธ์โดย โบตัน (นามปากกา) (2529) ลายของแม่ของวันเฉลิมตัวเอกของเรื่องติดยาตอง เพราะเชื่อว่ายาตองช่วยทำให้ตนเองมีผิวพรรณเปล่งปลั่งมีน้ำมีนวล แต่ในที่สุดลายของก็ไม่ยอมเลิกดื่มเพราะกลัวว่าตนเองจะโหมไม่สวยแบบที่เคยดื่ม จนกระทั่งเธอติดสุราและนำมาสู่ความยุ่งยากของเรื่อง สอดคล้องกับความเชื่อของผู้หญิงกับยาตองเหล้าในงานศึกษาของ วิชัย โปษยจินดาและอาภา ศิริวงษ์ ณ อยุธยา (2544) ในประเด็นที่กล่าวว่า ค่านิยมของผู้หญิงวัยแรงงานนิยมดื่มยาตอง เนื่องจากว่าในทัศนะของผู้ใช้แรงงาน ยาตองยังคงเป็น “ยา” ไม่ใช่สุราซึ่งเป็นความคิด ความเชื่อที่ถูกสืบทอดกันมาจากอดีต

2.ล้างแผล สุรานิยมนำมาทาแผลเพื่อฆ่าเชื้อ เช่นแผลทารกแรกเกิด หรือแผลชองคลอดหลังจากออกลูก คนแต่สมัยก่อนจะเอาสุรามาล้างแผล และนำเกลือกับไพลมาพอก (เสฐียรโกเศศ 2531:37, 56; พระไพศาล 2537:14)

3.กินเปล่าๆ มีหลักฐานว่า ฝรั่งเศสเข้ามาประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 เชื่อว่า บรรณาคอนยังสามารป้องกันโรคหิวตักโรคได้ (นิล 2525:80; พระไพศาล 2537:14) ในหมู่กรรมกรหรือผู้ใช้แรงงานจำนวนไม่น้อยที่นิยมดื่มสุราหลังเลิกงาน เพราะพวกเขาเชื่อว่าสุราช่วยบำรุงสุขภาพทำให้กระปรี้กระเปร่าและแก้ปวดเมื่อย (นิธิ 2534:30; พระไพศาล 2537:14) การดื่มสุราแก้ปวดเมื่อยเริ่มต้นมาจาก ชนชั้นแรงงานพวกแรกๆ ที่อยู่นอกระบบไพร่ทาส คือ คนจีนหรือที่เรียกว่า กุ๊ลิจิ้น ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่สมัยต้นกรุงศรีอยุธยาเพื่อมาเป็นแรงงานทั้งในภาคเกษตร เช่น ปลูกพืชเศรษฐกิจ (ทำไร่อ้อย พริกไทย ยาสูบ) ต่อเรือ ทำเหมือง และคนงานก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคของรัฐ ตามหัวเมืองต่างๆ ทั่วประเทศนิยมดื่มสุรากลั่น (เหล้าโรง) อย่างมาก เพราะคนจีนเชื่อว่าการ “ก๊ิง”¹ ทำให้ร่างกายกระปรี้กระเปร่า หายปวดเมื่อย และมีแรงทำงานหนักได้ ดังที่ปาเลอกัวซ์ได้บันทึกไว้ว่า “หลังจากกินข้าวแล้ว พวกเขาจะดื่มเหล้าโรงถ้วยเล็กๆ” (ปาเลอกัวซ์ 2520:157; พระไพศาล วิสาโล 2537:36) ซึ่งก็เป็นที่น่าสังเกตว่าการที่รัฐดำเนินกิจการโรงงานสุราหรือมีการเก็บสุราเป็นช่องทางกรนำรายได้เข้ารัฐจำนวนมาก โดยการจัดให้มีสุราอย่างแพร่หลาย ตามความต้องการของแรงงานจีนที่อยู่ในเมืองไทย ซึ่งนิยมดื่มสุราเพื่อลดอาการปวดเมื่อยและผ่อนคลายความอ่อนล้าจากการทำงานหนักในแต่ละวัน

¹ สำหรับผู้มีรายได้น้อย จะไม่นิยมซื้อเหล้าเป็นขวด จะซื้อกินทีละก๊ิง สองก๊ิง คำว่า “ก๊ิง” มาจากภาษาจีนว่า “ก๊ิง” เป็นเครื่องตวงรูปทรงกระบอก สูงประมาณนิ้วครึ่ง ทำด้วยทองเหลือง คนขายเหล้าใช้ตวงเหล้าใส่แก้วขาย จึงมีสำนวนเรียกคนกินเหล้าหรือเมาเหล้าว่า “ก๊ิง” ไปด้วย (สมบัติ พลายน้อย 2532:59)

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าการดื่มสุราในวาระโอกาสพิเศษอย่างในพิธีกรรม และในขณะที่เจ็บไข้ได้ป่วย ทั้งนี้เพื่อปรับสมดุลทางสังคมให้พ้นจากภาวะความเสี่ยงและความอันตรายต่างๆ นั่นเอง แต่เมื่อสังคมมีสถาบันสมัยใหม่จำนวนมากเข้ามาทำหน้าที่เฉพาะทางในการแก้ปัญหาบางอย่างขึ้น เช่น การแก้ปัญหาความเจ็บป่วยของผู้คน ด้วยวิทยาการทางการแพทย์ การแก้ปัญหาภัยแล้งด้วยการชลประทาน สถาบันการศึกษาที่สอดคล้องกับการทำงานตามความชำนาญและเป็นมืออาชีพมากยิ่งขึ้น ฯลฯ ทำให้พิธีกรรมบางอย่างไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป นอกจากนี้การดื่มสุราที่ชุมชนเป็นผู้ผลิตไว้ดื่มกันเองในพิธีกรรมก็กลายมาเป็นสินค้าที่รัฐและกลุ่มทุนเป็นผู้ผลิต ทำให้การดื่มมีอยู่อย่างแพร่หลายในชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้นทั้งในและนอกพิธีกรรม เช่นเดียวกับความหมายของการสมาคมที่เป็นของใหม่จากตะวันตกแสดงถึงความเป็นชาย ความทันสมัย และมีเป้าหมายทางเศรษฐกิจและสังคม ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

การดื่มสุรา: ความเป็นชายผ่านการสมาคม

การดื่มสุราร่วมกันแสดงถึงความเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคมเดียวกันและระดับความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อกัน (เทพินทร์ พัทธานรักษ์ 2541:23) ในประเทศไทยโอกาสการดื่มเพื่อการสมาคมปรากฏอยู่หลากหลาย เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 6 วัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามามีอิทธิพลในราชสำนักและแวดวงข้าราชการระดับสูง การเลี้ยงสังสรรค์หรือการเข้าสมาคมได้รับความนิยมอย่างยิ่งในเวลานั้น ดังในวรรณกรรมสี่แผ่นดินที่ว่า

แผ่นดินใหม่เป็นแผ่นดินของคนหนุ่ม บรรยาภาศในพระราชสำนักก็เป็นบรรยาภาศของความหนุ่มแน่น คุณเปรมก็เปลี่ยนไปตามโดยไม่รู้ตัว การแต่งเนื้อแต่งตัวนั้น ดูพิถีพิถัน เอาสวยเอางามขึ้นกว่าแต่ก่อน ท่าทางก็ดูทะมัดทะแมงกระเดียดไปทางฝรั่ง หมดพละพริ้วที่เคยกินก็เปลี่ยนไปเป็นบุหรี่ป้องจากนอก และที่พลอยรู้สึกตะขิดตะขวงใจแต่ไม่กล้าห้ามปรามก็คือ คุณเปรมเริ่มกินเหล้าฝรั่งจากนอกชนิดต่างๆ ซึ่งมีราคาแพง และถึงแม้ว่าคุณเปรมจะอธิบายถึงการเข้าสมาคมและคุณสมบัติ อันวิเศษ ไม่มีอันตรายของเหล้า นั้น ๆ อย่างไร พลอยก็ยังเห็นว่าเป็นเหล้าอยู่นั่นเอง (คึกฤทธิ์ 2515:319; พระไพศาล 2537:53)

คุณเปรมบอกว่า คนในสมัยนี้ถ้าจะก้าวหน้ารุ่งเรืองต่อไปในชีวิตก็ต้องเข้า “สมาคม” และการ “เข้าสมาคม” ของคุณเปรมเท่าที่พลอยทราบก็คือการกลับบ้านดึก ๆ โดยมี

กลืนสุรา ควันบุหรืติดมาด้วย หรือมิฉะนั้นก็ไม่กลับเลย (คึกฤทธิ์ ปราโมช 2515:330; พระไพศาล 2537:54)

สุราฝรั่งในการสมาคมเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายถึงความทันสมัยและความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน จากการมีโอกาสได้พบปะผู้คนในวงสังคมชั้นสูง ไม่ได้แตกต่างกันนักกับในสมัยปัจจุบัน ในงานศึกษาของวิลาวัณย์ ฤดีศานต์ (2540:39-42) การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์: *นัยยะทางสังคมวัฒนธรรม* กรณีศึกษากลุ่มสถาปนิก ได้ชี้ให้เห็นว่าการดื่มสุราได้สร้างความหมายที่แตกต่างกันไปตามสังคมที่สถาปนิกกลุ่มนี้ปฏิสัมพันธ์ด้วย เมื่อพวกเขาอยู่ในวัยเด็กการดื่มสุรามีความหมายอย่างยิ่ง ต่อการเลื่อนสถานะภาพทางสังคมจากการเป็นเด็กผู้ชายไปสู่ผู้ใหญ่ เช่น สถาปนิกชายบางคนเริ่มดื่มสุราตั้งแต่อายุ 7 ขวบ ขึ้นมัธยม และอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัย ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต่างกันออกไป เช่น บางคนผู้ใหญ่ในครอบครัวฝึกให้ “กินเป็น” เพื่อแสดงความเป็นชายและความเป็นผู้ใหญ่อย่างสมบูรณ์

วัยรุ่นจากต่างที่ต่างทางมาเป็นเพื่อนและพี่น้องร่วมสถาบันหรือมหาวิทยาลัยจะมีการดื่มสุรากันเพื่อยืนยันความสัมพันธ์ดังกล่าว ทำให้หลายคนติดใจบรรยากาศของวงเหล้าและนิยมอาศัยเหล้าเข้าสังคมเพื่อเชื่อมความเป็นกลุ่ม หลังจบการศึกษา การดื่มสุราก็ต่างวาระกันออกไป คนที่เป็นเจ้านายจะใช้สุราเพื่อสานความสัมพันธ์ในกลุ่มลูกน้อง และบางคนอาจดื่มคนเดียวบางเวลาเพื่อผ่อนคลายความเครียดจากความกดดันจากการทำงาน การมีรายได้เป็นของตนเองกลุ่มสถาปนิกจึงดื่มสุราต่างประเทศมากกว่าการดื่มสุราในประเทศ เพื่อสร้างความต่างทางชนชั้นระหว่างกลุ่มอาชีพของตนเองกับอาชีพอื่นอีกด้วย การดื่มจึงเป็นทั้งการหลอมรวมความเป็นพวกเดียวกัน และสร้างความแตกต่างเพื่อกีดกันคนนอกกลุ่มไปพร้อมๆ กัน

เราจะเห็นว่าความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในโลกสมัยใหม่การสมาคมในหมู่บุรุษเพศเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นท่ามกลางการเจริญเติบโตของเมืองและรัฐสมัยใหม่ ผู้คนที่รู้จักกันต่างมาสัมพันธ์กันผ่านการดื่มสุรา เพื่อแสดงความเป็นพวกเดียวกันและสร้างความต่างกับคนต่างสาขาอาชีพ หรือต่างเครือข่าย มากกว่าการรวมผู้คนในชุมชนผ่านพื้นที่ทางพิธีกรรมเหมือนเช่นในอดีต นอกจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะสร้างชุดความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ให้ผู้ที่เดินทางมาจากต่างที่ต่างทางแล้ว การเคลื่อนย้ายคนจากท้องถิ่นต่างๆ เข้ามาสู่เมืองได้สร้างความแปลกแยกให้เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน การดื่มสุราในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเป็นเครื่องผ่อนคลายจากความกดดันต่างๆ ทางสังคมด้วย

การดื่มสุราเพื่อผ่อนคลาย

สุราเป็นเครื่องช่วยผ่อนคลายทางจิตใจจากแรงบีบคั้นของความกดดันจากโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ตัวอย่างการดื่มสุราเพื่อคลายความตึงเครียดปรากฏอยู่ในเพลงลูกทุ่งและเพลงเพื่อชีวิตจำนวนมาก ในบทเพลงลูกซีมา ของคาราบาว

อุทาหรณ์ของคนรุ่นเก่า มีชายชราเป็นคนที่เมา งานการไม่ทำแกลกินแต่เหล้า
กินตั้งแต่เช้า...ทุกวี่วันเหตุการณ์ผันแปรให้แบมือขอทาน ร้อนรุ่มเนจรแหล่งที่คน
พลุกพล่าน ร่างกายซูบโซ่ผิวดำกร้าน ตัวสั่นสะท้าน...เพราะพิษสุราเรื้อรัง

เมื่อครั้งยังหนุ่มแถมเคยทำนา มุ่งเอาหลังสู้ฟ้า...ปลูกข้าวให้คนกิน หนี้สินล้นตัว
เพราะมัวแต่ทำนาไม่เคยเรียนรู้วิชา...ที่นาทีละดอย เป็นจับกังที่แบกหามวัน
ยังค่ำ เหน็ดเหนื่อยแทบตายได้แต่ค่าแรงต่ำต่ำ แกลเป็นคนจน ที่เสียเปรียบเป็น
ประจำ กล้ากลืนความขอกซ้ำ...ถ้าไม่ทำก็อดกิน ในยามจะกินไม่เคยเต็มอิ่ม ในยาม
จะนอนไม่เคยเต็มตื่น หลับลงคราวใดฝันร้ายทุกคืน สร้างความขมขื่น...จนจิตใจ
อ่อนแอ ยามเจ็บไข้ ร่างกายสั่นสะท้านเพราะต้องใช้แรงงาน...ยิ่งกว่าใช้แรงวัว คนทุก
คนต้องทำงานเหมือนควาย แต่หนี้สินยังมากมาย...เกิดเป็นควายดีกว่าคน

หมดสิ้นปัญญาของชาวบ้านนอกร้อนรุ่มเข้ามาเป็นจับกังในบางกอก สูญสิ้น
ราคาพอแก่ชราหัวหงอกหาทางออกสุดท้าย...ด้วยสุราเมรัย เหล้าเข้าไป ยิ่งเลวร้าย
ซ้ำเก่า หาเงินมาได้ก็เอาไปกินเหล้ามันกลุ้มก็ยิ่งกินยิ่งกินก็ยิ่งเมาร่างกายก็
ปวดร้าว โรคภัยก็คุกคาม เข้าวันหนึ่ง มีคนพบศพซีมานอนตาย อยู่ที่ใต้สะพานลอย
(บทเพลงลูกซีมา ศิลปิน คาราบาว อัลบั้ม ซีมา ปี พ.ศ. 2524)

ตัวอย่างข้างต้น เราจะพบว่า การดื่มสุรามากจนเกินขนาดไม่ได้เกิดขึ้น เพราะความ
พอใจของปัจเจกแต่เพียงฝ่ายเดียว ยังอาจเกิดจากแรงผลักดันทางสังคม เศรษฐกิจที่ชายชราเป็น
เหยื่อการพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจของรัฐ ซึ่งปล่อยปละละเลยภาคการเกษตรนำมาสู่ปัญหา
หนี้สินและความยากจน ต้องมาเป็นกรรมกรแบกหามแลกค่าแรงขั้นต่ำ แต่ด้วยงานหนัก ร่างกายที่
ชราวัยไม่ไหว เกิดโรคภัย ร่างกายอ่อนแอ และยังมีปัญหาหนี้สินมากมายที่ยังแก้ไม่ได้ แรงบีบคั้น
ทางสังคมเหล่านี้เป็นแรงผลักดันที่ทำให้ชายชราใช้สุราเป็นเครื่องเยียวยาหัวใจที่บอบช้ำ ความ

ตายในเพลงจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เราเห็นถึงร่องรอยปัญหาความไม่เท่าเทียมในสังคมและความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ทำให้คนเหล่านี้ต้องพึ่งพาสุรามากจนเกินขนาดนั่นเอง

เช่นเดียวกับชีวิตของพัก ในนวนิยายเรื่องคำพิพากษาเขียนโดย ซาติ กอบจิตติ (2524) ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2528) ใช้กรณีของพักตัวเอกของเรื่องมาวิพากษ์ประเด็นสำคัญในทางปรัชญาการเมืองระหว่างความเป็นคนดีและพลเมืองดีไว้อย่างน่าสนใจ พักผู้ที่เคยอยู่ในศีลธรรม ชาวบ้านต่างให้การยกย่อง แต่เมื่อพ่อของพักเสียชีวิต พ่อได้ทิ้งสมทรวงภรรยาสาวผู้มีสติไม่สมประกอบให้พักเลี้ยง ท่าทีของสมทรวงที่เหินห่างพักทำให้ชาวบ้านมองพักในทางที่ไม่ดี ความดีของพักในการรับเลี้ยงสมทรวงกลายเป็นสิ่งที่ไม่ตรงกับปทัสถาน (Norm) ของสังคมและ “ฉลัก” ให้พักแปลกแยกจากชุมชน เพราะ “ความดี” คือความดีของพลเมืองที่สังคมนิยามไว้ หากผู้ใดที่ทำความดีต่างไปจากนี้ก็จะถูกกีดกัน (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ 2528:171)

ในขณะที่คนชั่วอย่างครูใหญ่โกงเงินพัก สั่งให้พักตีหมา และใส่ร้ายให้ชาวบ้านเกลียดชัง เป็นเหตุให้เขาต้องออกจากงานการโรงไปเป็นสัปเหร่อ ครูใหญ่มิได้ได้รับการนับหน้าถือตาอยู่ การทำความดีของพักกลับกลายเป็นคนละความหมายกับที่สังคมนิยาม เขาจึงถูกปฏิเสธจากสังคมอย่างหมดสิ้น ความทุกข์ของพักจากความยุติธรรมนี้ สัปเหร่อไซ้เป็นผู้แนะนำให้พักได้รู้จักกับ “คุณ” ของสุรา สุราที่ทำให้พักสามารถนอนหลับได้หลังจากที่ก่อนหน้านี้เขาต้องข่มตาทุรนทุรายให้ตัวเองนอนหลับอยู่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ก่อนหน้านี้แม้พักจะมีธรรมะและงานที่ทำให้ชีวิตพอลืมเรื่องราวร้ายๆ ที่เกิดขึ้นกับเขาไปได้ แต่ทว่าเมื่อมีเหล่า สิ่งที่เป็นความสุขที่แท้จริงของพักคือ เหล้าในขวด เหล้าทำให้ไซ้ตรวนแห่งความทุกข์ ตาข่ายที่ครอบคลุมชีวิตจิตใจของเขาขาดไปได้ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ 2528:174-175)

เหล้าหรือน้ำเปลี่ยนนิสัยที่ทำให้พักกล้ำกลืนมาต่อกรกับครูใหญ่ที่ชาวบ้านในชุมชนเห็นว่าเขาเป็นคนดีและพลเมืองดี ในทางกลับกันไม่มีใครเชื่อพัก และเห็นว่าพักเป็นผู้กระทำตนเอง พักมีชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวในสังคม ชัยวัฒน์ สถาอานันท์เห็นว่าอิสระที่พักได้นั้นเป็นการหนีเข้ามาสู่อิสระจอมปลอม และมาสู่ร่างแหอีกชนิดหนึ่ง ร่างแหนี้ต่างจากร่างแหแรกตรงที่เขาไม่รู้ตัวและทำลายจิตสำนึกแห่งความดีของเขาไปหมดสิ้น จนทำให้เขากลายเป็นเพียงเหยื่อของชุมชนที่ตัดสินและทำลายเขาไปในที่สุดนั่นเอง (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ 2528:181)

นอกจากผู้ดื่มสุราจะต้องเผชิญกับการนิยามความดี ความชั่ว และความยุติธรรมที่หลากหลายออกไปในตัวของปัจเจกและโครงสร้างทางสังคมที่ยึดถือแล้ว ความต่างเหล่านี้ทำให้มนุษย์ด้วยกันเองดูเหมือนจะซื้อสัตย์น้อยกว่าสุราที่พวกเขาดื่มทุกครั้งความทุกข์มาเยือนอยู่ตรงหน้านั่นเอง ความกลัดกลุ้มเรื่องความรักก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ฉลักให้ใครบางคนดื่มสุราเพื่อ

เยียวยาความทุกข์จากรักที่ไม่สมหวัง เช่น เหล้ากลายเป็นเพื่อนผู้ซื่อสัตย์ ในบทเพลงเหล้าจ๋า ของสุชาติ เทียนทอง หรือเนื้อเพลงดื่มเหล้าเฝ้ากลุ่ม ของศรเพชร ศรสุพรรณ ที่ว่า “ใครจะด่าใครจะว่าชี้เามา ภูมิใจในตัวเรายังดีกว่าสาวหลายใจ”

ดังนั้นการพิจารณาปัญหาการดื่มสุรามากจนเกินขนาดจึงไม่อาจพิจารณาเฉพาะปัญหาสุราเท่านั้น แต่ต้องทำความเข้าใจปัญหาในมิติชีวิตของปัจเจกที่สัมพันธ์กับโครงสร้างสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจการเมืองซึ่งเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัตพร้อมกันไปด้วย

ดังที่ได้กล่าวมาในบทนี้ เราจะพบว่าภาพตัวแทนของการดื่มสุราของผู้คนในสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมือง การเมือง สังคม และวัฒนธรรมอยู่เป็นจำนวนมาก จากเดิมมีการดื่มสุราในพิธีกรรมเพื่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยการรักษาความสงบสุขของชุมชนท้องถิ่นหรือเพื่อยืนยันสายสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน แต่ทว่าความหมายชุดดังกล่าวเริ่มเปลี่ยนแปลงไป การดื่มไม่ได้รับอนุญาตให้เกิดขึ้นแต่ในเฉพาะพิธีกรรมหรืองานเฉลิมฉลองเท่านั้น หากแต่ยังเริ่มเข้าสู่พื้นที่ของชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้นในฐานะสินค้าที่ผู้คนในสังคมสามารถจะเข้าถึงสุราได้ง่ายดาย ไม่ต้องรอน้ำเทศกาล ผู้คนในสถาบันทางสังคมสมัยใหม่มีการดื่มเพื่อการสมาคมเพื่อสร้างสายสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่บุรุษเพศ นอกจากนี้สุรายังถูกใช้เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาชีวิตของปัจเจกที่รัดรีงอยู่ท่ามกลางแรงกดดันจากโครงสร้างทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่สมัยใหม่ ในอีกด้านหนึ่ง รูปแบบการดื่มสุราในฐานะที่เป็นยาผ่อนคลายความอ่อนล้าจากการทำงานหนักในกลุ่มผู้ใช้แรงงานยังคงมีให้เห็นอยู่ในชีวิตประจำวันด้วย การดื่มสุราจึงมีสัญลักษณ์ของการผ่อนคลายออกจากกฎเกณฑ์และความกดดันที่เกิดขึ้นจากการทำงานชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมนั่นเอง

ในส่วนต่อไปผู้เขียนจะได้กล่าวถึงภาพตัวแทนทางวัฒนธรรมของการดื่มสุราที่เกิดขึ้นในกลุ่มผู้ป่วยพิษสุราเรื้อรังของคลินิกรุ่งอรุณ ซึ่งรูปแบบการดื่มสุราซึ่งมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ในฐานะที่ผู้ป่วยเป็นปัจเจกคนหนึ่งที่เหมาะสมการถวิลร่วมอยู่ในสังคมวัฒนธรรมเหล่านี้ด้วย